

Péntek Imre

Mi volnánk a gülleniek?

Az öreg hölgy látogatása a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban

A darab jól ismert. Régen játszották. Ahogy mesélik, egyik utolsó budapesti előadása rangos szereposztással megbukott. Van abban az emberi helyzetben, amit a mű bemutat, valami kellemetlen, valami taszító. Valami zavarba ejtő. Az öreg hölgy, Claire Zachanassian igazságot akar szolgáltatni magának. Szolgáltatni? Nem, vásárolni, a milliárdjával. A bűnös, a valamikori ifjú szerelemes, Ill, ma szánandó szatócs, kispolgár, aki könnyelműségét, szégyenletes tettét eltemette (magában), s úgy gondolta, az idő megadta neki a feloldozást. De ekkor lép színre az (isteni vagy istentelen) gondviselés, etika: mely szerint a bűn nem maradhat megtorolatlan, sőt, meg-

bosszulatlan. S már az első felvonásban eldől a játszma: Ill fejére egy gyors, alkalmi, rögtönítélő törvénykezés után kimondatik a halálos ítélet. Tehát: mindent tudunk, lényegében minden eldőlt, s ez az előre hozott katarzis nem könnyíti meg sem a rendező, sem a színészek dolgát. Ez egyfelől. Másfelől viszont a darab ma aktuálisabb, mint valaha. Az unióhoz való csatlakozásunk modellje rajzolódik ki benne: Európa, az „öreg hölgy”, hamarosan meglátogat bennünket, ránk zúdul a bőségszaru, (legalábbis reményeink szerint), ám sokan felteszik a kérdést: ennek mi az ára? Mivel kell viszonznunk a kíméletlen jótékonytságot? Nos, én úgy láttam, a

Az ítélezés drámai percei

Balról jobbra: A polgármester felesége (Mester Edit), polgármester (Farkas Ignác), főkomornyik, volt törvényszéki bíró (György János), Ill (Eperjes Károly) és felesége (Ecsedi Erzsébet)

rendező *Bereményi Géza* valamiképp ennek a gondolatkörnek a jegyében nyúlt - és véleményem szerint - jó érzéssel a „tragikus komédiához”.

Sok minden az első pillanatban dől el. Hogyan hat a látvány? (Ha, jó nem is gondolunk arra: díszlet.) A zene, a zajeffektusok? A nyitómondatok, mozdulatok, gesztusok? Az első megszólalások? Nos, *Bereményi* rendezése rögtön megkap, megragad: a güllenii állomás lepusztult környezete, az eldübörgő vonatok, a két ráérő polgár lesújtó láttelepe, végérvényes ítélete a dolgok állásáról - a bezárt gyákról, a szegénységről és munkanélküliségről: Güllien mellett (naponta) elrobog az élet, a kisváros a lét peremére, perifériájára került. Azonnal átérezzük a kilátástalanságot, a nyomort, a kiszolgáltatottságot. S mindez rendkívül pontosan illeszkedik össze, jó ritmusban, hatásosan. Ebben a mozgalmas csődtömegben készül, készülődik a meglepetés, a csoda, a hihetetlen: az idős milliárdos hölgy hazalátogatása szülővárosába. A festő táblája, Ill, a régi szerető múltat idéző, bensőséges megjegyzései, a polgármester praktikus szervezkedése, a pap és a tanár bizalmas biztatása, a rendőr őrmester fontoskodása - rnind-mind képesek fokozni a várakozást, az érkezés, a fogadás feszültségét.

S a milliárdos nő csakugyan megérkezik: nem akkor és nem úgy. Nem szokványosan, áthúzza a dédelgetett terveket, elképzeléseket. Kíméletlenül őszinte és lényegre törő, céltudatos. Morbid célzásai, megjegyzései a valószínűleg sokszor elképzelt önbíráskodásra utalnak, amellyel hirtelen nem tudnak mit kezdeni a jelenlévők. Ám a főkomornyik (valamikor Güllienben szolgáló törvényszéki bíró) *Claire* aszszony utasítására szólítja a régi szereplőket, akik (szerinte) eldöntötték a sor-

sát: tudniillik azt, hogy utcai ringyó lett belőle. Az Ill ellen indított apasági keresetben hamisan tanúskodó két vakot (*Jakob Hünleint* és *Ludvig Sparrt*), akik megcsonkítva már az öreg hölgy játékszerei, a szerelmét pénzért, vagyonért cserbenhagyó kisstílu ügyeskedőt, Illt, szólítja az érzéketlen güllenieket, akik a teherbe esett leányt nyomorultul magára hagyták... Az újratárgyalás megtörténik. A hamis tanúk bevallják az igazságot, hamisan esküdtek egy üveg pálinkáért. (Groteszk antik kórusként ismételtetik a nekik mondottakat.) A „tényállás” világos: az egykor kegyetlen ifjú még nem kapta meg büntetését, és *Claire Zachanassian* elégtételt akar. Egészen pontosan: Ill halálát. „Egymilliárd üti a gülleniek markát, ha valaki megöli Alfréd Illt.”

Bereményi fiatalabbra vette a szereplők életkorát: jól tette, hiszen így fokozható a darab dinamikája. A történet, tanmese szempontjából mindegy, mikor és hol játszódik a darab. (*Dürenmatt* instrukciói idősebb szereplőket írnak le.) S ezen kívül bizonyára volt még egy fontos elképzelése a darabról: az, hogy Ill szerepét *Eperjes Károlyra* osztja. S ebben a kiváló színész „felmagasodó kisember” alakításai (is) vezethették a rendezőt: ugyanis a főszereplőnek egy rendkívül bonyolult lelki folyamatot kell produkálni. Joggal elmarasztalt bűnösből a nézők szeme előtt válik ártatlan áldozattá. Ez az „átváltozás” döntő motívuma az előadásnak, s ez *Eperjes Károlyra* is nehéz terhet rótt, amit sikerrel megoldott. A leleplezés („ifjúkori botlás”) után szembesülni kényszerül nem csak eltitkolt múltjával, hanem a város közvéleményével is. Kezdeti visszafogottsága, csendessége arról szól: egyszerűen nem hiszi el, hogy egykori szerelme

komolyan gondolja félelmetes ajánlatát. Ám a barátok, ismerők viselkedése, eladósodása fokról-fokra meggyőzi arról: bizony ez a játék „halálosan” komoly. S ebben „meggyőzésben” remek színésztársak a partnerei: a polgármestert alakító *Farkas Ignác*, a pap szerepében *Illyés Róbert*, s a kitűnően komédiázó, de a végső percekben iszonyúan meggyőző *Szakács László*. S az epizódokban hasonló karakterrel a rendőrbiztos (*Zalányi Gyula*) és az orvos (*Stefán Gábor*). S ekkor lassan, nem kis vívódás árán magára veszi a szörnyű lelki terhet: nemcsak szembenéz a várhatóan elmarasztaló ítélettel, nemcsak belenyugszik, hanem vállalja, követeli is azt. Ebben a szembenézési folyamatban családja is elhagyja: teljesen magára marad. A bő nadrágos, tönkrement kereskedő mind keményebben fordítja visszájára a gyilkosság szándékát: Legyen meg az akaratotok, de ti hogy számoltok el lelkiismeretetekkel? -

mondja a fő számonkérőknek. A feloldhatatlan morális dilemmát csak ketten értik meg, akik menekülésre biztatják. A pap és a tanár. De úgy látszik, nincs kiút. Eperjes halk, de határozott, súlyos mondataival egyszerre vádol és védekezik. Félelme egyre nő, amint megfejt a környezete „jeleit”: az adósságokból való költekezést. (Ennek emblematikus megjelenítője az a bizonyos „sárga cipő”, melyet a titkos összeesküvők viselnek.) A gyilkosságra való felbujtás hisztérikus számonkérésébe gyakran komikus mozzanatok vegyülnek. El tudja játszani a kiszolgáltatottság valamennyi stációját, mégis egyre inkább fölébe nő hajdani bűnének, s a halálára spekuláló társainak. Az ítékezés során Eperjes dacos, elszánt tartása adja a jelenetek centrumát, figurája megkerülhetetlen; a végső pillanatokban fehér inge „világít” csak provokatívan és felkavaróan a gyilkosság, az áldozathozatal kollektív rítusá-

Ill (Eperjes Károly) és Claire Zachanassian (Egri Kati)
utolsó beszélgetése a konradsweleri erdőben

ban. S Bereményi azt is sugallja, Európa „látogatása”, a vágyott jólét elnyerése fájdalmas próbatétel is egyben. S a morális bukás nem vezethet csak a végső orgiasztikus bacchanáliába, önfeladásba, melyet ritkán szoktak előadni a darab végén. A zárókép két mondata - „Mert a boldog végzet / Bőséget varázsolt nyomorunk helyébe.” „Óvd meg Istenünk / E kíméletlen sodrú világban / Jólétünket...” - arra utal, hogy az aranyborjú imádásnak nincs alternatívája. Lefoszlik a kultúrmáz, valóságos törzsi szertartás ez már, mely feledtetni akarja a szörnyű tettet: Ill meggyilkolását.

Méltó partnere Eperjesnek *Egri Kati*. Míg Eperjes a gondosan felépített állhatatosság, belső állandóság, addig a milliomos nő szerepében Egri Kati a vibráló szeszély, kiszámíthatatlanság. Igazi kontrasztja Ilinek: ettől válnak találkozásaik, párbeszédek a darab legszebb, legátütőbb jeleneteivé. Ebbe a szeszélybe az is belefér, hogy előtűnik az egykori „vadmacska” ma is csábító nőiessége, de képes elérzékenyülni, ha a Peterék pajtájában vagy a konradsweyleri erdőben megesett boldog együttléteket idézi fel. Az utolsó, búcsúzó beszélgetésben vallja be: az ő szerelme nem tudott meghalni, valami gonosz erővé vált... S ez a „gonosz erő” űzi, hajtja a legképtelenebb bosszú felé. Szörnyű döntését cinikus áradozása sem enyhíti a Capri szigetén emelt (előre elkészített) gyönyörű mauzóleumról. Egri Kati remekül kihasználja szerepe minden lehetőségét: bravúros alakítása megbabonázza, lenyűgözi a körülötte élőket, ő maga a sors, a végzet, a pénz démonikus hatalma, amely nem ismer lehetetlent. Leendő áldozatába éppúgy, mint a morális tartását őrizni próbáló kisvárosi közösségbe képes beleszugerálni az elfogadhatatlant: az önbí-

ráskodást, Ill meggyilkolását. A helikopternek jelt adó, koporsón koppanó botja a rombolás varázsvesszeje, amely kiforgatja normális rendjéből a világot. Oly annyira, hogy a tanár (Szakács László) is megtagadja korábbi nézeteit, a nagy produkcióban, a szavazás előtt kissé Németh Sándoros izgága lendülettel előadott, hatásvadász prédikációját - miszerint nem a pénzről van szó, hanem az igazságérzetről - tomboló lelkesedéssel fogadják a gülleniek. Közben tudják: álságos minden szava.

A rendezés egyik nagy trouville-ja, hogy a második, harmadik felvonás szinte napjainkban játszódik. (Dürenmatt szerzői megjegyzése szerint „valahol Közép-Európában, egy kisvárosban...”) Előkerülnek a mobiltelefonok, az egykori nyomorúságos szatócsboltot elönti az árubőség és választék, a városka csinosodni kezd, szemmel láthatóak az anyagi gyarapodás díszletekben is látszó, megnyilatkozó jelzései. A jóléti „életmódváltás” kellékei, szimbólumai. (Remek ötlet a bolti csengővel való játék, mely kezdetben igazi csengő, későbbiekben viszont modern, mozgásra hangot adó „kütyü”.) S nem hiányozhatnak a médiumok rámenős, erőszakos riporterei sem, akik a mindig készek az ilyen szenzációk táralására. S az utolsó jelenetekben már a színpadi és valódi nézőtér összeolvad, mi, nézőtétren ülők vagyunk a gülleniek. Hátborzongató ez a nekünk szóló „beszéd”, ez a hozzánk forduló előadásmód. Az azonosulás (lelki) kényszere. Ebben teljesedik ki az előadás: áldozat nélkül nem léphetünk be a pénz, a jómód birodalmába (uniójába), veszélybe (feladásra) kerül(het) morális tartásunk, egyéniségünk, vallott értékrendszerünk. A záró akkord danse macabre-ja, önmentő kórusa a „boldog élet” szürcsöléséről „Az ártatlanok örömeivel”

fals, hamis, fülsértő. A remek, buja formációkkal tűzdelt koreográfia még csak fokozza az egész jelenés visszatetsző mivoltát. Egyszerre vonzó és taszító. Emlékezetes előadás, ígéretes évadnyitás.

Kérdés: eljut-e az üzenet a ma nézőjéhez? Képesek vagyunk-e - újsütetű gülleniekként - ellenállni a gonosz csábításnak? Meg tudjuk-e őrizni hagyományainkat, emberi tartásunkat a demoralizálódás kihívásai közepette?

Túl kegyetlen (és kellemetlen) kérdések ezek. Maga a darab is valójában egy abszurd humorba csomagolt rémdráma, szörnyű végkifejlettel. Bereményi ezért ezt a nehezen befogadható és feldolgozható érzelmi és gondolatömeget könnyed, oldott hangvételbe, csomagolásba nyújtja át nekünk, a keserű pirulát Coca Colában nyelhetjük le. Én mégsem irigylem magunkat: a pohár felhajtása mindenképpen ránk vár... A színházban és azon kívül.

Események, hírek

Megjelent a Keszthelyen élő Karay Lajos *A bolond beszél* című, válogatott és új verseket tartalmazó kötete. A hetvenedik születésnapját jövőre betöltő költő szép kivitelű könyve a szombathelyi Eletünk - Faludi Ferenc Alapítvány gondozásában látott napvilágot.

Október 12-én, Alsólakoson (Szlovénia), a kulturális egyesület megalakulásának 30. évfordulója alkalmából rendezett műsoros ünnepség keretében felavatták az öt éve elhunyt Szúnyogh Sándor (1942-1998) költő, szerkesztő, a Mura-vidék irodalmi élete jeles szervezőjének emléktábláját is. Az ünnepségen Bence Lajos költő, a Népújság főszerkesztője és Péntek Imre költő, a Pannon Tükör főszerkesztője méltatta a korán eltávozott irodalmár munkásságát.

Chak István költő első kötete *amima* címmel nemrég hagyta el a nyomdát. A Zalaegerszegen élő, régóta publikáló irodalmár könyvét saját kiadásában, támogatónak és előfizetőinek jóvoltából tudta megjelentetni. Az igényes, képverseket is tartalmazó kiadvány a Gura Nyomda Bt. munkáját dicséri.

Október 17-én, a Zalaegerszegen rendezett Deák-ünnepség keretében mutatták be Péntek Imre: *Jelenetek Deák Ferenc életéből* című történelmi, verses, zenés dokumentumjátékát a Nyári Színházak Kht. produkciójaként Merő Béla rendezésében. A szabadtéri színházi előadást a Duna TV élőben közvetítette, majd az előadás után az íróval, a rendezővel és a szereplőkkel készített interjút ugyancsak láthatták a nézők.

Lendván (Szlovénia) a zsinagógában október 19-én mutatták be Göncz László: *Olvadó jégcsapok* című történelmi regényét, melyet a pécsi Pro Pannónia Kiadó jelentetett meg. Az ismert történész és irodalmár ezúttal új műfajjal lépett a közönség elé, s egy család életén keresztül mutatja be a Mura-vidék magyarságának hanyatlásait az I. világháborútól a hetvenes évekig. A bemutatón Bence Lajos költő, valamint Szirtes Gábor, a kiadó vezetője és Ács Margit író izgalmas, a keletkezést és a szereplőket érintő fejtegetései keltettek érdeklődést a kötet iránt.